

Dorovský, Ivan

Faitův přínos pro poznání Makedonie

In: Dorovský, Ivan. *České země a Balkán : kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, c1973, pp. [103]-124

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121135>

Access Date: 28. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV.

FAITŮV PŘÍNOS
PRO POZNÁNÍ
MAKEDONIE

Základní literatura o Makedonii v první polovině 19. století. — Šafařík a jeho Slovanský národopis. — Některé práce o Makedonii z druhé poloviny 19. století. — Niederle a názory na Slovy v Makedonii počátkem 20. století. Počátky Faitova zájmu o jižní Slovy. — Faitova cestopisná úvaha Z Mitrovice na Soluň. — Jeho studie Makedonie, země i lid. — Faitův vztah k událostem v Makedonii počátkem 20. století. — Faitovy názory na jazyk makedonských Slovanů. — Faitova práce o makedonském školství. — Faitovy statě o národohospodářských poměrech v Makedonii. — Jeho názory na makedonské Slovy.

Jedním z hlavních českých představitelů, kteří se v období od 80. let minulého století do 20. let našeho století soustavně zabývali lidovou slovesností, dějinami, geografii, školstvím i hospodářskými otázkami Makedonie byl Emanuel Fait (1854–1929). Jeho jméno dnes upadlo téměř do úplného zapomnutí. O jeho životě a díle máme jen jediný stručný, neúplný nekrolog, plný chyb a nepřesností.¹ Fait však v posledních desetiletích 19. století patřil k významným pracovníkům na poli českého zeměpisu.^{1a} Dříve však, než přehledně rozebereme Faitovu všestrannou

¹ Josef Stěhule, *Prof. dr. Emanuel Fait*, Sborník Československé společnosti zeměpisné, sv. XXXV, seš. 7 a 8, Praha 1929, 217–222.

^{1a} Emanuel Fait se narodil 18. července 1854 v Berouně. Po studiích na akademickém gymnasiu v Praze (1867–1874) se zapsal na filosofickou fakultu tehdy ještě nerozdělené university v Praze, kde studoval zvláště historii, zeměpis a slovanské jazyky. Osvojil si solidní základní znalosti z ruštiny, srbocharvátštiny, bulharštiny a polštiny, zabýval se studiem novořečtiny, sanskrty a arabštiny. Po absolvování filosofické fakulty v roce 1878 nastoupil jako suplující učitel na vyšší reálce v Litomyšli, kde vyučoval češtině, němčině, dějepisu a zeměpisu. Na tamější reálce tehdy působil jako učitel češtiny a dějepisu spisovatel Alois Jirásek. Faitovo učitelské působení v Litomyšli spadá do období, kdy se v Čechách rozvíjely národní myšlenky, kdy se bojovalo o práva jazyková i národní; byla to doba sporů mezi staročechy a mladočechy, hlavně však to bylo období národně osvobozenecých bojů balkánských Slovanů v letech 1875–1878. V Litomyšli v té době, jako jinde, probíhal rovněž tzv. počešťovací proces.

Styk a společné působení s Jiráskem mělo jistě pozitivní vliv na další utváření profilu mladého Faita. Později odchází Fait do Prahy, kde působí jako suplent na různých středních školách. Z výroční zprávy městské střední školy v Praze za rok 1886 se dovídáme, že Fait zde působil jako suplent pro výuku zeměpisu, dějepisu, češtiny a němčiny, o tři roky později se už zaměřuje jen na výuku historie a geografie. To už měl Fait za sebou první větší cesty. Roku 1885 cestoval po Rusku, kde poznal krajiny od Sevastopolu až k severnímu cípu Oněžského jezera a cestu po slovanských zemích na Balkáně. Roku 1888 navštívil Srbsko, Bulharsko a část turecké říše, zejména Makedonii a Staré Srbsko. Pak následovaly cesty na Kavkaz (1889), do jižního Ruska a na Krym (1890). O rok později se Fait vydává na cestu po Afrických zemích. Navštěvuje Egypt, roku 1892 Tunisko, Alžírsko a Maroko a přes Španělsko a Francii se vrací do vlasti. V témže roce se mu podařilo dostat místo profesora na vyšším reálném gymnasiu v Rakovníku, kde působil dva roky. Výnosem ministerstva ze dne 2. července 1892 byl Fait ustanoven profesorem pro češtinu, němčinu, dějepis a zeměpis. V roce 1894 se dostává do Prahy na městskou střední školu, rok po tom získává doktorát z filosofie. Od roku 1898 byl pak profesorem c. k. vyšší reálky v Praze na Žižkově, kde působil až do svého dobrovolného

činnost v této oblasti, chtěli bychom stručně ukázat, jaké práce o Makedonii existovaly před Faitem, na co mohl navazovat, jaká byla politicko-hospodářská a národnostní situace na Balkáně a především v Makedonii. Bez toho bychom těžko mohli pochopit vývoj jeho názorů a výkladů o Makedonii.

O málokteré otázce existuje tak bohatá a tak různá a protikladně traktovaná literatura jako právě o otázce makedonské. Makedonská otázka se stala v 2. polovině 19. století součástí východní otázky. Komplex problémů, vyvolaných vývojem na Balkáně a Blízkém východě, prošel ve svém 200letém vývoji několika fázemi a krizemi. Je známá úloha evropských mocností ve východní otázce. Mezinárodní rozpor vyvrcholily zvláště v době Krymské války.² Proti plánům ruského carismu se postavila vítězná anglo-francouzská koalice, která podporovala Turecko. V dalším vývoji pak byly bezprostředně zainteresovány vývojem událostí v Makedonii Rusko a Rakousko. K nim se později přidala Itálie a Německo. Balkánské národy tedy měly při řešení vzájemných sporů také své protektory.

Turecké úřady, které, jak známo, vedly statistické a jiné údaje o obyvatelstvu svého impéria v tzv. nufuz-tefterech, uváděly všechny křesťany jako urum-milet, tj. jako Řeky. V turecké říši nebyly uznávány jednotlivé národy nebo národnosti, nýbrž náboženství. Víra byla identická s národností. Jen ty národy nebo národnosti, které měly svou církev, mohly se oficiálně nazývat svým národním jménem.³ Do roku 1870 byl řecký patriarchát jedinou uznávanou církevní institucí v Turecku. Po zřízení bulharského exarchátu značná část obyvatelstva Makedonie zůstala i nadále v patriarchátu a byla nazývána Turky urum-milet. Ta část, která přešla k exarchátu, stala se bulgar-milet nebo později serbo-milet.

Makedonská otázka jako vnitřní bulharsko-makedonský spor existovala již před osvobozením Bulharska. Nelze tedy tvrdit, že se zrodila až po Berlínském kongresu. Po něm se dostala na mezinárodní fórum. Je rovněž nesprávné tvrdit, že kdyby se uskutečnilo Sanstefanské Bulharsko, neexistovala by žádná makedonská otázka. Bulharsko-makedonský, bulharsko-srbský i bulharsko-srbsko-řecký spor o Makedonii trval a zesílil po Berlínském kongresu. V souvislosti s tím vznikala v Makedonii různá bulharofilská, srbofilská nebo grekofilská hnutí. Zároveň se objevilo mnoho desítek balkánských i nebalkánských „odborníků“ na makedonskou otázku, zrodily se desítky knih a stovky článků a informativních přehledů, které zastávaly to či ono stanovisko – hájily ty či ony zájmy sousedních balkánských zemí nebo evropských mocností. Mnozí z autorů navštívili Makedonii, ovšem údaje o nacionálním charakteru obyvatelstva Makedonie, o „historických právech“ sousedních zemí na Makedonii čerpali většinou

odchodu do důchodu v roce 1910. Na žižkovské reálce vyučoval Fait většinou zeměpisu a dějepisu. Ředitelem vyšší reálky na Žižkově byl tenkrát František Bílý, mimořádný člen Královské české společnosti nauk a dopisující člen České akademie císaře Františka Josefa.

Největší cestu na Balkán podnikl Fait v roce 1902, kdy si vzal poloviční dovolenou a vyučoval jen 10 hodin týdně. Navštívil další části Makedonie, Řecka a Bulharska a odtud odjel přes Černé moře na Kavkaz, aby si doplnil své poznatky z první cesty. Významná byla Faitova činnost ve výboru České zeměpisné společnosti.

² Josef Per wolf, *Východní otázka – otázka slovanská*, Osvěta 1878, str. 161–178, 255–269, 337–348, 509–523.

³ Jovan Cvijić, *Promatranja o etnografiji makedonskih Slovena*, drugo dopunjeno izdanije, Beograd 1906, str. 14.

z Bělehradu, Sofie nebo Athén. Proto se v podobných pracích většinou opakují známé „argumenty“ a těžko lze v nich najít „racionální jádro“.

V souvislosti s naším tématem se proto omezíme jen na některé z prací, které podávají vývojový obraz celého komplexu otázek, spojených s Makedonií, nebo o nichž se domníváme a víme, že sloužily Emanuelu Faitovi jako prameny. Na podrobnou literaturu o makedonské otázce odkazují především na práce D. Matova,⁴ L. Niederleho⁵ a J. Cvijiće.⁶ Nověji se jimi zabývá také L. Mojsov.⁷ Chtěl bych přitom zde uvést, že Makedoncům, mám tím na mysli slovanské obyvatelstvo Makedonie, byla dávána nejrůznější národnostní jména. V různých publikacích jsou uváděni jako Slované, ěauři, kauři, makedonští Slované, Bulhaři, makedonští Bulhaři, křesťané, Srbové, Řekové, makedonští Řekové, jižní Srbové, Makedonoslavové, vulgarofonové, slavofonové apod. Tolik názvů pro jeden jediný pojem!

Ponecháme-li stranou různou starší evropskou a jinou cestopisnou literaturu, v níž jsou zmínky o Makedonii a jejím obyvatelstvu, jen literatura, která vznikla v průběhu 19. a 20. století představuje obrovskou knihovnu. Přitom do začátku 19. století se v českých zemích i v Evropě poměrně velmi málo vědělo o topografii, národopisu a dějinách evropského Turecka, zvláště o Makedonii a Albánii. Proto bez ohledu na to, s jakými cíli a záměry byly napsány různé práce francouzských, anglických, německých, českých, ruských, bulharských, srbských, řeckých a jiných cestovatelů, misionářů a jiných „znalců“ balkánských poměrů, přináší také některé údaje o Makedonii a jejím obyvatelstvu. Jsou to práce Angličana W. M. Leaka, M. Pouquevilla, Ami Bouéa, C. Roberta, A. Griesebacha, V. I. Grigoroviče aj., o nichž podrobněji pojednáváme v souvislosti se Šafaříkem.

O slovanském i neslovanském obyvatelstvu Makedonie nacházíme několik poznámek v cestopisech Rakušana J. G. von Hahna, který cestoval po Makedonii koncem 50. a začátkem 60. let.⁸ Téměř ve stejné době navštívily Makedonii Angličanky K. M. Mackenzieová a A. P. Irbyová. Jejich cestopis po evropském Turecku se dočkal vysokého uznání Gladstona jako „příspěvek k poznání Slovanů v evropském Turecku“. V připojené mapě je většina obyvatelstva Makedonie označena jako bulharské.⁹

V souvislosti s různými aspekty řešení východní otázky, jejíž součástí byla otázka balkánská a makedonská, vyšla také celá řada národopisných map. V mapě Lejeanově z roku 1861 je slovanské obyvatelstvo Make-

⁴ Viz *Bългарski pregled*, 1897.

⁵ L. Niederle, *Makedonská otázka*, Praha 1901, 2. vyd., 1903, bulharský překlad *Makedonskijat vâpros*, Sofie 1902.

⁶ J. Cvijić, *Promatranja o etnografiji makedonskih Slovena*, Beograd 1905.

⁷ Lazo Mojsov, *Okolu prašanjeto na makedonskoto nacionalno malcinstvo vo Grcija*, Skopje 1954.

⁸ Johann George von Hahn, *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar im Jahre 1863*, Wien 1867, též, *Reise von Belgrad nach Salonik, mit zwei Karten*, Wien 1868.

⁹ G. M. Mackenzie and A. P. Irby, *The Turks, the Greeks and the Slavons etc.*, Londýn 1867. Srbský překlad *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi*, s engleskog preveo Čedomilj Mijatović, Beograd 1868.

donie pojímáno jako srbské a bulharské.¹⁰ O Lejeana a Verkoviče¹¹ se opírají také údaje českého profesora Fr. Bradašky v jeho studii o Slovanech Balkánského poloostrova.¹² Stefan Verkovič, rodem z Bosny, žil dlouhá léta v Makedonii a stal se jedním z horlivých stoupců bulharského charakteru Makedonie. Ve sbírce lidových písní z Makedonie několikrát poznamenává, že Makedonci „nemají žádné nacionální vědomí a samostatnost“.¹³ Verkovič rozlišuje v Makedonii čtyři „národnosti“: slovanskou, makedonsko-cincarskou, řeckou a tureckou. Později také poznamenal, že makedonští Bulhaři užívají rodové názvy.¹⁴

Koncem 60. a začátkem 70. let se V. Makušev¹⁵ a M. Golubinskij pokusili o vymezení hranic mezi bulharským a srbským obyvatelstvem v Makedonii, kdežto F. Bianconi¹⁷ a E. Stanford¹⁸ zařadili ve svých mapách celou jižní, střední a západní Makedonii k řeckému území. Zvláštní význam pro diplomatická jednání kolem bulharské a makedonské otázky měla etnografická mapa Kiepertova,¹⁹ neboť se stala spolu s podrobným Verkovičovým plánem,²⁰ vypracovaným pro Gorčakova, základem pro jednání na Berlínském kongresu 1878. Disraeli i Bismarck přijali závěry, které v ní byly obsaženy. Největší část Makedonie se tu prezentovala jako bulharská. Mnoho pozdějších prací se opíralo právě o Kieperta. Názory tehdejších i pozdějších autorů ovlivnily také práce pionýra bulharské nacionální propagandy v Makedonii Atanase Šopova (Offeicoffa), které vycházely v 80. letech i později bulharsky a francouzsky.²¹ Značně mu v tom pomohl také Verkovičův topograficko-etnografický popis Makedonie z konce 80. let.²² Dlouhé spory vyvolala kniha Sp. Goptševiče o Makedonii a Starém Srbsku, v níž dokazoval, že obyvatelstvo Makedonie je srbské.²³ Naproti tomu K. Niko-

¹⁰ G. Lejean, *Carte ethnographique de la Turquie d'Europe et des états vassaux autonomes*, Petermanns Mitteilungen, Gotha 1861.

¹¹ St. Verkovič, *Opisanije byta makedonskich Bolgar*, Moskva 1868, bulharský překlad *Opisanie bität na Makedonskitë Bälgare*, převede ot russki Georgi I. Kolušskij, Kjustendil, s. a.

¹² Fr. Bradaška, *Die Slaven in die Türkei*, Petermanns Mitteilungen, Gotha 1869.

¹³ St. Verkovič, *Narodne pesme makedonski Bugara*, Beograd 1860, str. VI, IX a XIII.

¹⁴ Viz pozn. 11, str. 6 n.

¹⁵ V. Makušev, *Zadunanskije i adriatičeskije Slavjane*, Sankt Peterburg 1867.

¹⁶ M. Golubinskij, *Kratkij očerk istorii Pravoslavnoj Cerkvi bolgarskoj, serbskoj i rumynskoj*, Moskva 1871.

¹⁷ F. Bianconi, *Ethnographie et statistique de la Turquie d'Europe et de la Grèce*, Paříž 1871.

¹⁸ E. Stanford, *An ethnological Map of European Turkey and Greece, with introductory Remarks of Distribution of Races in the Illirian peninsula and statistical tables of population*, Londýn 1877.

¹⁹ H. Kiepert, *Ethnographische Übersicht des europäischen Orients*, Berlin 1876.

²⁰ M. Arnaudov, *Verkovič i „Veda Slovena“*, BAN, Sofie 1968.

²¹ Atanas Šopov, *Ezika i narodnostta na makedoncite*, Plovdiv 1893, týž, *Iz života na bälgarite v vilаетite*, Plovdiv 1894, Athanas (= At. Šopov), *Cartes ethnographiques des vilayets de Salonique, Cossovo et Monastir*, Sofia 1899, týž, *Les reformes et la protection des chretiens en Turquie, 1673–1904*, Paříž 1904, týž, *Edno pätuvane iz Makedonija*, Periodičesko spisanie, roč. XVIII, sv. 9–10, Sofie 1906, Focief (= At. Šopov), *La justice turque et les reformes en Macedoine*, Paříž, 1907, týž, *Kak ni se naloži Balkanskata vojna (s pribavlenie pälnija tekst na vsičkite dogovori i konvencii s Šärbija i Gärcija)*, Sofie 1915 aj.

²² St. Verkovič, *Topografičesko-etnografičeskij očerk Makedonii*, Sankt Peterburg 1889.

²³ Sp. Goptšewitsch, *Makedonien und Altserbien*, Wien 1889.

laidis dokazoval řecký charakter Makedonie.²⁴ Inspektor bulharských škol, zřízených v Makedonii exarchátem, V. Kănčov dokazoval, že slovanské obyvatelstvo Makedonie je bulharského původu.²⁵ Později K. Gersin se pokusil určit hranice mezi řeckým, tureckým a slovanským obyvatelstvem.²⁶ Opíral se o Kănčova. Zatímco Kănčov nazývá slovanské obyvatelstvo Makedonie Bulhary, K. Peucker (1902) o něm mluví jako o makedonských Slovanech.²⁷

Silně tendenční byly také turecké statistiky, dokazující tézi, že většina obyvatelstva Makedonie jsou Turci a Šiptari.²⁸ O makedonských Slovanech psal také K. Oestreich,²⁹ kterého cituje E. Fait. Dosti přesné vymezení národnostního složení Makedonie podal G. Weigand, který studoval aromunský element v Makedonii.³⁰ Na počátku století přehledně pojednal o makedonské otázce L. Niederle, opíraje se hlavně o literaturu předmětu, sebranou Matovem. Třebaže Niederle vystupoval v úloze „objektivního pozorovatele“, nemohl vidět všechny souvislosti a zaujímat zcela správné stanovisko.³¹ Později pod vlivem Cvijićových názorů došel k objektivnějším závěrům. Cvijić na počátku 20. století totiž razil teorii, že Slované v Makedonii nejsou ani Srbové, ani Bulhaři, ani Řekové, ale také nejsou Makedonci. Je to národ, masa, která nemá určité nacionální povědomí.³² Edmond Bouchié de Belle, který později srovnával řecké, bulharské a srbské statistiky, týkající se obyvatelstva Makedonie, uvádí, že je z nich vidět „fantazie a zujatost, jaká vládne na Balkáně při sestavování podobných dokumentů“.³³

Kromě uvedených a mnoha jiných tendenčních a propagandistických prací vyšly také některé studie, které se vážně a objektivně pokoušely pojednat o jazyce, historii a národnostním složení obyvatelstva Makedonie. Byli to hlavně Rusové i někteří badatelé neslovanští, kteří přijali a propagovali myšlenku, jež se zrodila v samotné Makedonii a u makedonské kulturní emigrace, že makedonští Slované tvoří samostatný slovanský kmen Makedonců. Petr Draganov ve svých státech o národnostním charakteru Makedonie, které vyšly v Rusku v letech 1887 a 1888, mluví o makedonských Slovanech jako o národnosti a o existenci makedonsko-slovanského jazyka, který se liší od srbštiny i bulharštiny.³⁴ Jeho názory měly vliv na autory národopisné mapy slovanských národů z roku 1890. N. S. Zarjanko a V. V. Komarov v ní označili slovanské obyvatel-

²⁴ Cf. Nikolaidés, *Macedonien, die geschichtliche Entwicklung der makedonischen Frage in Alterthum und in die neueren Zeit*, Berlin 1899.

²⁵ V. Kănčov, *Makedonija, etnografija i statistika*, Sofie 1900.

²⁶ K. Gersin, *Macedonien und das türkische Problem*, Wien 1903.

²⁷ K. Peucker, *Makedonie, Altserbien und Albanien*, Wien 1902, týž, *Statistische Angaben. Die Völker Macedoniens und Altserbiens*, 1902.

²⁸ Viz L. Mojsov, cit. dílo, str. 170 n.

²⁹ K. Oestreich, *Die Bevölkerung von Makedonien*, Geographische Zeitschrift, roč. XL, sv. 5, Leipzig 1905.

³⁰ G. Weigand, *Die Aromunen, ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen*, I., Leipzig 1895, II. 1899, týž, *Wlacho-Meglen*, Leipzig 1902.

³¹ Viz pozn. 5, a L. Niederle, *Slovanský svět. Zeměpisný a statistický obraz současného slovanstva*, Praha 1909, str. 158–160.

³² Viz pozn. 6.

³³ Bouchié Edmond de Belle, *La Macédoine et les Macédoniens*, Paříž. 1922.

³⁴ P. Draganov, *Obščij etnografičeskij očerk makedonskoj provincii*, Izvěstija slavjanskogo blagotvoritel'nogo občestva, čís. 11–12, S.-Peterburg 1887, čís. 1, 2, 3, 6–7, 1888, týž, *Makedonsko-slavjanskij sbornik*, S.-Peterburg 1894.

stvo Makedonie zvláštní barvou jako makedonské Slovany a tím je chtěli odlišit od Srbů a Bulharů.³⁵ Také někteří jiní ruští autoři později užívali termínu makedonští Slované v podobném chápání.³⁶ K a r e l H r o n, původem odněkud z Moravy, napsal v roce 1890, že „Makedonci jsou jak svou historií, tak i svým jazykem zvláštní národ (národnost), to znamená, že nejsou ani Srbové, tím méně Bulhaři, nýbrž jsou to potomci oněch slovan-ských osídlenců, kteří osídlili Balkánský poloostrov už před srbskou a bulharskou invazí a kteří později nesplynuli s žádným z těchto dvou národů“. Hron se odvolává rovněž na rodové názvy, které se zachovaly u Makedonců, zatímco u Bulharů chybí.³⁷ K objektivním filologickým pracím, uznávaným tehdejší i pozdější slavistickou vědou, patřily studie V. O b l a k a o makedonských nářečích z roku 1896.³⁸

Uvedli jsme již, že L. N i e d e r l e akceptoval v hlavních rysech Cvijičovo hledisko o tom, že „národní uvědomění Slovanů v Makedonii není dosud plně a rovnoměrně vyvinuto“. Makedonské Slovany však stále řadil k Bulharům. Podle Niederleho nejsou důležitá národopisná a jazyková kritéria, nýbrž historické tradice, církevní příslušnost a snahy politické. „Ten stát, který zemi (Makedonii – id) na delší dobu ovládne, dovede jí dáti teprve i trvalý národní ráz“ – píše Niederle.³⁹ Silná politická propaganda (srbská nebo bulharská) může z národnostně „neuvědomělého individua udělat Srba nebo Bulhara“ – domnívá se Niederle shodně s Cvijičem. Zcela rozdílného názoru je český anonymní autor dopisu ze září 1910, podle něhož... „kdyby se nechalo hloupých propagand bulharsko-srbsko-řeckých a více se dbalo o zlepšení kulturního i materiálního stavu, nebylo by třeba vměšování Evropy. Evropa nikdy nezreformuje Makedonii, protože nerozumí, nebo nechce rozuměti pravé příčině makedonských poměrů. Makedonie patří Makedoňanům a Make-

³⁵ N. S. Zarjanko, *Karta slavjanskich narodnostej*, izdanie V. V. Komarova, S.-Peterburg 1890.

³⁶ Např. je zajímavá práce N. Svetozareva, *Plemennyj sostav Makedonii*, 1882; v příložené mapě Makedonie a Albánie nejsou Makedonci označeni jako Bulhaři, Srbové nebo Rekové, nýbrž jako pravoslavní Slované.

A. Rostkovskij, *Raspedelenije žitelej Bitolskogo vilajeta po narodnostjam i věroispovědanijam*, Živaja Starina, 1, 1899, str. 61;

Nikolaj Nikolajevič Durnovo rovněž věnoval několik prací makedonské otázce: *Gosudarstva i narody Balkanskago polostrova, ich prošedšeje, nastojašeje i bolgarskaja krivda*, Moskva 1890; *Imejut li bolgary istoričeskije prava na Makedoniju, Frakiju i Staruju Serbiju*, Moskva 1895; *Koe-čto ob etnografii Makedonii i o makedonskom voprose*, Slavjanskij věk, čís. 7 a 8, Vídeň 1900; *Makedonskij vopros i Avstrija*, Slavjanskij věk, čís. 15, 1901, *Kak ustrojil avtonomiju Slavjano-Makedonii?*, Slavjanskij věk, čís. 52, 1902, *Po povodu etnografii Makedonii g. V. Kānčova*, Slavjanskij věk, čís. 25, 1901. A. S. Budilovič v několika pracích se vyslovil pro samostatnou etnickou existenci. Viz *V čem glavnyje trudnosti makedonskago voprosa*, Moskva 1903 a *Značenje Makedonii v sudbach grekoslavjanskago sveta*, 1903.

³⁷ K. Hron, *Das Volksthum der Slaven Makedoniens*, Ein Beitrag zur Klärung der Orientfrage, Wien 1890, viz též makedonský předklad, Christo Andonov – Poljanskij, *Edna studija za Makedonija*, čas. Razgledi, roč. VIII, čís. 3, 1965, str. 265–270 a *Narodnosta na Makedonskite Sloveni*, tamtéž, str. 271–281, a čís. 4, 1965, str. 380–398. Hron se zabýval také otázkami panslavismu, psal o rakouské politice na Balkáně a na Blízkém východě apod. Viz ještě: K. Hron, *Abrüstung, Panslavismus und Deutschthum*, Vídeň 1898, týž. *Deutsches Parteileben in Österreich*, Mnichov 1900, týž. *Die Wahrheit über die Wiener Orientpolitik*, Graz 1909 aj.

³⁸ V. Oblak, *Macedonische Studien*, Sitzungsber. Akad., Wien 1896.

³⁹ L. Niederle, *Slovanský svět*, 1909, str. 161.

donci nejsou ani Bulhary, ani Srby, nýbrž jest to osobitý národ slovanský, přechodní mezi Bulhary a Srby, stejně jako i jejich jazyk vznikl ze staroslovanského a pouze pomíchán je srbismy a bulharismy. Bylo by třeba (smějte se ideálům!) vypěstovat spisovnou makedonštinu. — Jsem autonomista vzhledem k Makedonii“.⁴⁰ Je zřejmé, že to nebyl v českých zemích ojedinelý názor.

Po Berlínském kongresu se Makedonie stala jednou z okrajových oblastí turecké říše. Vlivem špatné celní politiky turecké vlády se projevuje hospodářský úpadek Makedonie. Situace zvláště v západomakedonských oblastech byla ještě tíživější; vedle hospodářského úpadku jednotlivých měst muselo obyvatelstvo snášet nejen turecký teror, ale i zvěrstva různých band. To pochopitelně mělo vliv na národně-politickou situaci v Makedonii. Vzniká postupně revoluční hnutí, vybuchují častá povstání. Nezáměr tureckých úřadů o rozvoj osvěty a školství a také slabá hospodářská situace umožňovaly srbské, řecké, bulharské i katolické propagandě zřizovat v Makedonii školy k provádění své politiky. Bulharsko usilovalo o uskutečnění Sanstefanské smlouvy. Po Berlínském kongresu zesílilo „své národní zájmy“ o Makedonii také Srbsko, třebaže do porážky u Slivnice (1885), která „otevřela Srbsku oči“, srbská progaganda v Makedonii nebyla tak silná. Hlavní spor se vedl mezi Řeckem a Bulharskem. Úsilí o zřizování bulharských škol v Makedonii vedl exarchát z Cařihradu. Zároveň s tím však rostl odpor makedonského obyvatelstva proti exarchátu. Proti bulharské myšlence, která zapustila v Makedonii hluboké kořeny, postavili Srbové myšlenku makedonismu jako spojení srbské ideje. Navrhovali v určitých mezích pěstovat makedonský dialekt a makedonskou individualitu a spolupráci mezi srbskou vládou a těmi uvědomělými Makedonci, kteří hledali spojení proti bulharismu. Tato akce srbské vlády z roku 1886 však přinesla pro ni negativní výsledky, neboť vedla k probouzení makedonského hnutí. Podobně tomu bylo s akcemi řeckého syllogosu v Soluni.⁴¹

Makedonské národní povědomí rostlo také u makedonské emigrace v Bulharsku, která viděla záchranu jen v samostatném vystoupení Makedonců jako národa.⁴² To vyvolávalo neklid a obavy jak u Bulharů, tak i u Srbů. Stambolovovo Bulharsko vyhnalo ze Sofie Makedonský literární spolek hned po vyjití prvního čísla jeho časopisu **Loza**. Srbská vláda začala posílat do Makedonského literárního spolku v Bělehradě Srby a tím chtěla paralyzovat jeho činnost.⁴³

V protikladu k zájmům sousedních států, Anglie i Rusko byly ochotny vytvořit samostatný státeček na území Makedonie. O těchto úmyslech ruské vlády věděli nejen členové makedonského literárně-vědeckého spolku sv. Klimenta v Petrohradě, kteří vedli rozhovory s ruskými státními činiteli a kulturními pracovníky v Rusku, nýbrž i mnozí diploma-

⁴⁰ Viz čas. *Nový lid*, čís. 38 ze dne 20. září 1910, str. 3–4.

⁴¹ D. Taškovski, *Ragjanjeto na makedonskata nacija*, Skopje 1966, str. 239 n.

⁴² Tamtéž, str. 269; viz též G. Todorovski, *Vesnikot „Makedonija“ na Kosta Sačohov (1888–1891)*, Razgledi, roč. VII. čís. 10, 1965, str. 996–1023.

⁴³ Tamtéž, str. 251n.

tičtí představitelé. Výrazem silícího makedonského povědomí byla VMRO a Ilindenské povstání. Porážka povstání je zároveň důkazem o nejednotnosti makedonské inteligence.⁴⁴

Emanuel Fait sice vystudoval na pražské filosofické fakultě zeměpis a dějepis, ale jeho první práce jsou z oblasti slovanských literatur. Po obšíhlé srovnávací úvaze o Mickiewiczovi a Puškinovi⁴⁵ se pokusil také o překládání ze sanskrtu.⁴⁶ Záhy však obrátil svou hlavní pozornost k jihoslovanské lidové poezii, k níž se vracel téměř po celý svůj život. O jeho vztahu k makedonské lidové slovesné tvorbě pojednáváme jinde.⁴⁷ Zde rozebereme především jeho cestopisné studie a stati z oblasti makedonských dějin, národnosti, jazyka, školství a hospodářství.

Zralý, 34letý Fait ve svých „dojmech a úvahách z cest“, které podnikl po Makedonii, zasvěceně pojednal nejen o kráse krajiny, nýbrž i o tehdejšímu politickému hnutí; prozíravě pronikl do spletitých poměrů a podařilo se mu je zařadit do širších historických souvislostí. V cestopisné úvaze **Z Mitrovice na Soluň**⁴⁸ chtěl podat o Makedonii důkladné svědectví. Pojednal nejprve o málo rozvinutém národním a kulturním životě ve Skopji. Zajímá jej život prostého řemeslníka stejně jako domácí makedonská kultura. Proniká do složitých poměrů národnostních, politických i náboženských. Neušla jeho pozornosti grekomanie stejně jako snahy exarchátu o zakládání bulharských škol. „Bulhaři posledním časem všemožně se snaží, aby lid v Makedonii vzdělávali a národní jeho vědomí budili, ovšem se jim to dosavadě pouze částečně podařilo. Značným nákladem vydržují ve městě sedm škol...“⁴⁹ Fait nemohl ještě postřehnout záměry bulharského exarchátu, nebyla mu jasná ještě ani otázka makedonských Slovanů, o jejichž jazyce mluví jako o bulharském. Teprve později, jak uvidíme dále, dospěl k objektivnějšímu a správnějšímu pohledu na tyto otázky.

Pro seznámení českého čtenáře s Makedonií měly značný význam Faitovy výklady o historii města. Význam města Skopje v různých historických obdobích zdůraznil Fait přehledným výkladem o jeho velmi cílých obchodních stycích např. s Dubrovníkem, Bělehradem a Soluní.

Fait sledoval vztahy různých národností (Turků, Albánců, Makedonců) ve veřejném životě, seznámil se s jejich patriarchálním způsobem života,

⁴⁴ Tamtéž, str. 274.

⁴⁵ *Adam Mickiewicz a A. S. Puškin*. Úvaha od E. m. F a i t a. 19. výroční zpráva o obecném gymnasiu reálném spojeném s vyššími třídami gymnasiálními i reálnými v Praze, Praha 1886, str. 3–35.

⁴⁶ *Urvaši*. Napsal E. m. F a i t, 22. výroční zpráva o obecném....., Praha 1889, str. 15–24.

⁴⁷ Kapitola *Makedonská lidová slovesnost v Čechách*, v níž pojednávám také o E. Faitovi, je zde zařazena samostatně. Poznamenejme zde toliko, že Fait se vracel k jihoslovanské lidové slovesnosti ve své pedagogické činnosti. Tak např. ve škol. roce 1893/94 psali žáci V. tř. písemnou práci z českého jazyka na téma Smrt králeviče Marka a ve škol. roce 1906/7 školní písemnou práci Smrt Smail-agy Čengiče.

⁴⁸ E. m. F a i t, *Z Mitrovice na Soluň. Dojmy a úvahy z cesty*, Osvěta, 1889, str. 67–78 a 204–220.

⁴⁹ Tamtéž, str. 204.

popsal lidové kroje. Složitá byla otázka vztahů mezi bulharským exarchátem, který měl ve Skopji své biskupství, a mezi řeckým patriarchátem, jehož vliv ve Skopji převládá po rusko-turecké válce. Třebaže v 80. letech byl v makedonských městech silný řecký vliv, Fait zdůrazňuje, že v nich vždy převažoval živel slovanský.

Dosti místa věnoval Fait Soluni; všiml si obchodních společností, továren, městského obchodního ruchu i velkých sociálních rozdílů, patrných na každém kroku. Zajímavé jsou jeho údaje o národnostním složení obyvatelstva Soluně. Podle autora největší část tvořili Židé. Živel slovanský tvořila poměrně menší část, většinou lidé z okolí, kteří sem zajížděli prodávat své zemědělské produkty. Slovanské obyvatelstvo se však velmi aktivizovalo po osvobození Bulharska. Vzrůstal počet škol a žáků. Z cenových údajů, které Fait získal zřejmě přímo na místě, vyplývá, že většina žáků byla z různých makedonských krajů.⁵⁰ Exarchát věnoval školám mimořádnou pozornost, neboť v nich měla být vychována první generace makedonských učitelů, kteří by hájili „bulharskost“ Makedonie. Výběr učitelů podmiňoval úspěch veškeré bulharské práce mezi makedonskými Slovany, u nichž mělo být pěstováno a vypěstováno bulharské povědomí. Kládl se zvláště důraz na to, aby učitelé v makedonských školách a gymnasiích, především v Soluni, byli rodilí Bulhaři. V Soluni mělo být odchováno první pokolení makedonských učitelů v bulharském duchu, jak to předpokládal program bulharské vlády z roku 1890.⁵¹

Autor článku *Dva sandžaka ot iztočna Makedonija*,⁵² z něhož čerpal Fait pro jiný svůj článek, jak uvidíme dále, píše, že se v makedonských školách mnohem více zdůrazňovala výuka dějepisu, zeměpisu a bulharštiny, než ve školách v Bulharsku.⁵³ E. Fait, který se mohl o tom přesvědčit na vlastní oči, vydává takovéto svědectví: „Při vyučování zvláště v nižších třídách jeví se dosti často obtíž, že totiž učitel nerozumí žákovi, ačkoli oba jsou rodilí Bulhaři. Jest zajisté rozdíl mezi jednotlivými nářečnými

⁵⁰ Ze samotné Soluně 60 studentů, z Vodenského a Kukušského vilajetu po 10 studentech, ze Strumického 5, Demir Hisarského 9, Serského 4, Dramského 3, Nevrokopského 16, Skopského 12 a Kosturského 27.

⁵¹ V § 7 uvedeného programu se uvádí, že „za učitele v Makedonii ustanovovat jen rodilé Bulhary... Žáky, kteří skončí gymnasium v Makedonii, pokud nebudou chtít získat vyšší vzdělání, jmenovat do různých funkcí v Bulharsku. Pokud někdo z nich bude mít zájem o učitelské místo, může být ustanoven učitelem v rodném místě až po čtyřleté praxi v Bulharsku“. Viz S. Dimevski, *Prosvetnata politika na Eksarchijata i učilištnite buntovi vo Makedonija*, Skopje 1960, str. 12 a též D. Taškovski, cit. dílo, str. 246, 278. Čeští historikové, kteří později psali o bulharském školství, správně zdůrazňovali politické aspekty pomoci bulharského exarchátu při zřizování a udržování škol v Makedonii. Viz Ant. Jiráček, *Školství národů slovanských*, v kn. Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti, Praha 1912, str. 448–449 a 386–388.

⁵² „Z“, *Dva sandžaka ot iztočna Makedonija*, Periodičesko spisanie, VIII, XXXVII a XXXVIII, Sofie 1891, str. 85–86.

⁵³ Učitelé kládli velký důraz na pobulharštování makedonských nářečí, kterými mluvili žáci, kteří přicházeli do gymnasia. Postupovali přitom tak, že napsali na tabuli text v makedonském nářečí a pak vyvolávali žáky, aby jej opravili podle pravidel spisovné bulharštiny. Výsledek byl, že žáci ovládali dobře bulharštinu. Na soluňském gymnasiu vyučoval také P. Draganov. Viz D. Taškovski, cit. dílo, str. 247. Draganov prý sám vyprávěl Jastrebovovi, tehdejšímu ruskému konsulu v Soluni, „že děti, které vstupují do gymnasií v Makedonii, dělají nemalé starosti učitelům, kteří je chtějí naučit bulharsky, nebo lépe odnaučit jejich rodnému jazyku, výslovnosti hlásky k'...“ Viz I. S. Jastrebov, *Obyčai i písní tureckých Serbov*, 2. doplněná vydání, Sankt-Peterburg 1889, str. XIX.

makedonskými veliký, neboť obyvatelé venkovští poměrně málo se stýkají se vzdálenějšími osadníky, čímž odchyly jazykové jenom se zvětšují.“⁵⁴

Rozdíl mezi spisovnou bulharštinou a makedonskými nářečímí mohl Fait poznat z autopsie. Vycházel však stále ještě ze vžitého názoru, že makedonská nářečí jsou součástí bulharštiny. Zájem bulharské vlády a exarchátu o zřizování škol v Makedonii ještě chápal jako snahu o národní probuzení, které bylo v Makedonii, jak sám poznamenal, „velmi malé“. Usilí Bulharů chápal také jako odpor proti hellenizační politice, třebaže snahy o počtení slovanského živlu nejen v Soluni měly jen částečný úspěch v porovnání s velkými částkami, které na podobné účely Řekové vydávali. Makedonští Slované v Soluni, jak dokládá Fait, byli kromě řeckého vlivu vystaveni i tlaku příslušníků jiných národnostních skupin (zvláště vídeňských Němců, Srbů aj.), kteří se postupně usazovali ve městě jako obchodníci.

Cyrilometodějská tradice trvala v Čechách po celá staletí. Faitovi byly bezesporu známy práce českých historiků, lingvistů a literárních historiků o této otázce. Zvláště živé byly tyto tradice v druhé polovině 19. století. Jméno Cyrila a Metoděje bylo vždy spojováno s jejich rodištěm — se Soluní. Proto Fait nikoliv náhodou věnoval Soluni dosti místa. Podal velmi podrobný a zasvěcený výklad historie města od dob prehistorických, pojednal o příchodu prvních Slovanů na Balkán, zvláště o jednotlivých slovanských kmenech z okolí Soluně. Přitom hodně čerpá především z prací Šafaříkových. Fait usiloval o to přiblížit českému čtenáři město i vlast věrozvěstů a zdůraznit slovanský charakter obyvatelstva.

Emanuel Fait byl první z českých geografů a historiků, který procestoval všechny makedonské kraje a věnoval se všestrannému studiu Makedonie. Krásy makedonské krajiny, pohnutá historie a bouřlivá současnost, bohaté zdroje lidové slovesnosti i neprobádaný terén jazykově zůstávaly do jeho doby pro českého čtenáře téměř neznámy. Fait se proto rozhodl vedle svého učitelského povolání věnovat své síly právě Makedonii. Teprve díky jemu se mohl čtenář dovědět o krásách Ochridského jezera ze stejnojmenného cestopisu, o obyvatelích Ochridu a jeho pohnutých dějinách. Vždyť Ochrid žil v povědomí českého lidu po dlouhá staletí v souvislosti s činností žáků Cyrila a Metoděje. Zvláště byl spojován se jmény sv. Klimenta a sv. Nauma. Ve svém výkladu o tomto středisku staroslověnské kultury snesl Fait doklady o dosud žijícím kultu cyrilometodějských žáků. Opíraje se o Šafaříkovo dílo, doplnil je o popis dosud zachovaných kostelů a chrámů v Ochridě. To, po čem toužil Šafařík, uskutečnil teprve Fait.

Dějiny Ochridu a jeho okolí jsou spojeny nejen s nejstarším obdobím slovanské kultury v Makedonii, nýbrž i se jmény dvou zakladatelů národního hnutí v Makedonii — bratří Miladinovových. Makedonské lidové písně, sebrané Kostantinem a Dimitrem Miladinovových, byly v Čechách známy a překládány už od let šedesátých minulého století. Fait byl první, kdo přeložil prozaické národopisné texty z jejich sborníku. Navštívil také jejich rodiště Strugu, zmínil se o jejich životě a činnosti i o osudu jejich „národních písní makedonských“.⁵⁵

Faitova zasvěcená pojednání orologická a hydrologická jsou doplňo-

⁵⁴ E. Fait, cit. dílo, str. 215.

⁵⁵ E. Fait, *Jezero Ochridské*, Zeměpisný sborník, roč. III, čís. 8, 1889, str. 265.

vána exkurzemi do dávné i současné historie tohoto kraje, do národopisu i školství.

Rozsáhlá Faitova studie (jak ji sám nazval) **Makedonie, země i lid**⁵⁶ je pojata velmi široce a promyšleně a měla přímo průkopnický význam pro poznání Makedonie. Podobně pojatá práce neexistovala do té doby v makedonské, bulharské nebo české literatuře.⁵⁷ Na rozdíl od existujících cizích cestopisů o Makedonii snesl Fait množství údajů o všech nejdůležitějších makedonských městech, ležících dnes i na řeckém a bulharském území. Většina těchto měst zůstávala i cizím cestovatelům do té doby neznámá. Faitovy výklady jsou doloženy fakty o počtu obyvatelstva, o národnostním složení apod. Podává-li autor údaje o síle slovanského živlu, pak je tu zřejmý záměr vyvrátit do té doby velmi silně tradovanou a Řeky programovanou myšlenku o řeckém charakteru Makedonie. Fait tak podává dosti objektivní a skutečný obraz makedonských měst v 80. letech 19. století.

Údaje o městečkách Kostur, Klisura, Ostrovo, Enidže Vardar, zvláště pak o Vodenu (řecky Edessa) dokládají, že tu vždycky převládalo slovanské obyvatelstvo, které se dovedlo ubránit jak přirozeným tureckým asimilačním tendencím, tak i násilným řeckým metodám. Při laografických výkladech Fait nezapomněl ani na historii vzniku těchto měst, takže ne jeden doklad může i dnes posloužit k poznání makedonských dějin. Cenná jsou i pojednání o dalších městech, ležících dnes na území řecké (tzv. egejské) Makedonie, např. o Kukuši nebo o městu Sucho, které leží nedaleko Soluně a v němž ani za časů Faitova cestování, ani později nežili Řekové; byl to čistý slovanský ostrůvek, který posloužil pozdějším badatelům v oboru dialektologie.⁵⁸

Shromážděné laografické materiály o Bitole, Lerinu, Negotinu, Krivé Palance, Kratovu, Kumanovu, Štipu, o poměru národností v Petriči, Demir Hisaru, Seru, Dramě, Razlogu, Nevrokopu, Ochridu, Kjustendilu a mnoha jiných makedonských městech podávají svědectví o pohnutých a těžkých podmínkách života obyvatelstva, o stupni asimilace makedonských Slovanů, o nepředstavitelném útlaku národnostním, sociálním a politickým. Byly to do té doby neznámé důkazy o tom, že slovanské obyvatelstvo i za těchto podmínek se hlásí ke svému slovanskému původu a usiluje všemi prostředky o zachování sebe sama, své národnosti. Dosti místa věnoval Fait ve své studii nejstarším dějinám Makedonie; přitom zvláštní pozornost obrátil na dějiny Ochridského patriarchátu od jeho založení až po jeho zánik v roce 1767.

V roce 1902 se v Makedonii vytvářely různé povstalecké oddíly a docházelo velmi často ke srážkám s tureckými vojsky. Fait odjíždí do Makedonie, aby se na místě přesvědčil o skutečné situaci. Z této cesty vyzběhl mnoho pěkného materiálu. Když pak v následujícím roce probíhaly přípravy k povstání a evropská diplomacie byla zaměstnána makedonskými událostmi, Fait byl spolu s velkou většinou českého národa na straně strá-

⁵⁶ E. Fait, *Makedonie, země i lid*, Osvěta, roč. XXI, 1891, str. 81–90, 234–243, 343–356.

⁵⁷ Do 80. let minulého století neexistovala v Čechách žádná česky psaná cestopisná, etnografická nebo jiná odborná literatura o Makedonii, nebereme-li v úvahu Jirečkovy cesty po západním Bulharsku. Viz Konst. Jireček, *Cesty po Bulharsku*, Praha 1888, str. 392–479.

⁵⁸ Viz V. Oblak, pozn. 38 a později M. Małecki, *Drobiazgi z Macedonji*, Lud słowiański, III, Krakov 1934.

dajícího makedonského lidu. Výrazem jeho sympatií k lidu Makedonie byly také dva fejetony, které v roce 1903 uveřejnil v Národních listech. V prvním z nich, nazvaném **Z Makedonie** podal výstižný cestopisný obrázek o své cestě do měst Sér (Serres) a Dojran, která představovala velmi pestrá směs národností. Vedle Turků a Jürüků (tureckých kočovníků z okolních hor) tu žili Řekové, Čerkesové a téměř odnárodněle obyvatelstvo slovanské.⁵⁹

V druhém fejetonu psal o městě Dramě a jeho okolí, o téměř odnárodněle a poturčené mladé generaci, která mohla slyšet slovanskou bohoslužbu až teprve v roce 1892. V črtě Fait zachytil i velmi hrůznou epizodu s raněným makedonským komitou, kterého odváželi Turci do Cařihradu. Faitovy sympatie jsou na straně povstalců. Jeho fejetony z Makedonie, uveřejněné v době rozmachu národně osvobozenického hnutí makedonského lidu, seznamovaly české čtenáře se skutečným stavem věci a hlavně se zvěrstvy, která Turci páchali.

Výrazem vřelého vztahu k makedonskému lidu jsou také Faitovy výklady o západní Makedonii, které uveřejnil o rok později.⁶⁰ Situace v okolí Prespanského a Ochridského jezera byla v té době velmi složitá. V okolních pohořích bylo jedno z hlavních center makedonských povstalců. Proto podle Faita pohnuté poměry věštily, že akce „zoufalých obránců svobody“ budou pokračovat i v roce 1904. Přitom zde vládla nejednota obyvatelstva, rozděleného náboženskou propagandou na zastánce exarchátu a stoupence řeckého patriarchy. Fait zdůraznil silně grecizační úsilí v této oblasti zásluhou horečné činnosti řeckého syllogosu. Jeho pozornosti neušla ani snaha Rumunů podporovat dosti početné Aromuny a dožadovat se pro ně jistých práv.⁶¹

Fait ve svých pracích odhaloval těžký životní úděl obyvatelstva v těchto západomakedonských krajích i nepředstavitelné podmínky obdělávání půdy, která byla v držení tureckých begů. Osmina slovanských rodin v této oblasti byla podle Faita vyhubena za krvavých bojů v letech 1902 až 1903. Patriarchální způsob života v tzv. velkorodině, čítající 40 až 50 členů, se za takových podmínek rozpadal. Rozmohla se emigrace. „Druhdy bylo zřejmo“ – píše Fait – „že lid strádá, nad osudem svým trpce si žaluje. Za dnů našich zbývajícím nešťastníkům ani slzy nenechávají se za útěchu“. Zlepšení poměrů v této zemi, která se „podobá růži, jež má více trnů než libodýšných lístků“ viděl Fait ve zničení tureckého panství a v osvobození Makedonie.

O několik let později Fait doplnil celkový obraz o Makedonii výkladem o její jihozápadní oblasti.⁶² Neušel mu žádný podstatný rys ze života městského nebo vesnického obyvatelstva, ani pronikání kapitalistických vztahů do makedonských měst. Vraceje se do historie meglenské oblasti, odkud

⁵⁹ E. Fait, *Z Makedonie*, Národní listy, čís. 83, ze dne 25. 3. 1903, str. 1–2, týž, *Z Makedonie. Město Drama*, Národní listy, čís. 145, ze dne 27. května 1903, str. 1.

⁶⁰ E. Fait, *Ze západní Makedonie. K Ochridu*, Časopis českých turistů, čís. 11, 1904, str. 325–328, čís. 12, 1904, str. 349–351, a *Ze západní Makedonie. Jezero Prespa s okolím*, Časopis českých turistů, 1904, čís. 3, str. 81–87.

⁶¹ Je známo, že v Makedonii žili Aromuni. V druhé polovině 19. stol. se Apostolo Margariti zasazoval o romanizaci makedonských Kucovlachů a dokonce pomýšlel na vytvoření makedonsko-rumunského státu. Viz o tom více G. Weigand, cit. dílo a L. Mojsov, cit. dílo.

⁶² E. Fait, *Z jihozápadní Makedonie*, Časopis turistů, roč. XXI, 1909, str. 6–8 a 64–74.

vyšla řada významných představitelů makedonského národního obrození (P. Božigrobski, bratři Držilovci, K. Misirkov aj.), zdůrazňoval dávnou revoluční tradici tohoto kraje, která začíná někdy začátkem 19. století. Střediskem velkého rodu Držilovců, který čítal více než 4000 rodin, bylo okolí Vodenu a Ostrova. Zde vznikl už v prvních desetiletích 19. století silný odpor proti turecké moci.

Značné místo ve svých výkladech věnoval Fait Kosturské oblasti. Podobně jako M. Pouqueville hledal odpověď na otázku, kde je pomezí čára mezi řeckým a slovanským živlem. Pouqueville označil za hranici řeku Bystrici, zatímco Fait se přesvědčil na místě, že je nutné ji posunout ještě jižněji. Řekové a mnozí cizí badatelé tvrdili, že Kostur a jeho okolí jsou čistě řecká místa. Na základě získaných údajů o složení obyvatelstva a pomocí místních jmen však Fait dokázal slovanský charakter města. Názvy městských čtvrtí a nejbližšího okolí jako Gorica, Dobra, Severiotikos machalas, Golubinca, Toplica, Krajna Voda, Stara reka aj. jasně mluvily ve prospěch Slovanů. Fait dosvědčil i téměř masový charakter národně osvobozeneckého hnutí v Kostursku, Lerinsku a Vodensku na počátku století. Situace v této oblasti byla o to složitější, že se tu vedly boje nejen proti Turkům, ale i proti Řekům.

Ačkoliv sám Fait nebyl lingvista, znal dobře bulharsky i srbsky. Dovedl proto dosti přesně vidět rozdíly jednak mezi srbštinou a bulharštinou (což byla značná výhoda proti dřívějším neslovanským cestovatelům, neznalým žádného slovanského jazyka), jednak mezi uvedenými jazyky a makedonskými dialekty. Charakteristika jazyka, jakým se mluvilo ve Skopji na konci 80. let minulého století, je například velmi případná a vystihuje skutečný stav v tomto národnostně promíšeném městě. Místní makedonské nářečí bylo promíšeno cizími jazykovými prvky mnohem více než kde jinde v Makedonii. Bylo to způsobeno také tím, že Skopje měla čilý obchodní styk se sousedními zeměmi. Fait správně konstatoval, že ve srovnání s jazykem v bulharském knížectví nebo v jiných oblastech Makedonie to byla mluva značně neustálená a lexikálně i gramaticky dosti různorodá. „V samé Makedonii na jiných místech“ — poznamenává Fait — „lze slyšet mnohem čistší řeč.“ Zároveň Fait viděl, jak málo jsou makedonská nářečí probádána, jak málo se o nich ví a jaké obrovské možnosti skýtají slovanské jazykovědě. „Směle možno říci, že není druhého území slovanského, kde by se bylo pro jazykozpytce tolik zajímavé látky zachovalo jako tuto.“

V 80. letech se objevila řada bulharských i srbských polemických statí, v nichž se psalo o zvlátnostech makedonských nářečí a ještě více o shodách s bulharským respektive srbským jazykem. Fait v nich správně viděl tendenci, neobjektivní výklad jazykových jevů, a pokládal je proto za málo „vědecky spolehlivé a přesné“. Novakovićové práci o některých souhláskách v makedonských nářečích např. vytykal jednostrannost, protože dokazovala sice příbuznost makedonských nářečí se srbštinou, ale opomíjela jevy, blízké bulharštině.⁶³ Ostatně směs srbských nebo bulhar-

⁶³ St. Novaković, *Č i đ u makedonskim narodnim dijalektima*, Glas XII, 1889.

ských jazykových prvků v různých makedonských nářečích v době, kdy ještě neexistovala žádná makedonská spisovná norma, byla v mnoha oblastech dosti nápadná. Jen trochu vzdělanější lidé, kteří získali vzdělání v srbských, bulharských či řeckých školách, užívali mnoho lexikálních i morfologických prvků toho či onoho jazyka. Přitom to v mnoha případech byli lidé bez vyhraněného národnostního povědomí. Konstatování, že „nářečí makedonská liší se značně nejen od spisového jazyka srbského, ale též bulharského“ si mohl Fait ověřit přímo na místě.

V souvislosti se snahou bulharské vlády a exarchátu o zavádění bulharštiny do škol v Makedonii jsou zajímavá Faitova zjištění ze Soluně. „V Soluni opět stěžoval si mi bulharský učitel,“ — píše Fait — „že častěji nemůže se dohodnout s menšími žáky, kteří přicházejí na ústav, neboť znají se toliko ve svém nářečí, a tu jest nutno první rok seznamovati s pravidly spisovného jazyka bulharského. Vzdělanější domorodci jsou si dobře vědomi tohoto rozdílu mezi východní bulharštinou v knížectví a ‚bugarštinou‘ v Makedonii, dovedou jmenovati nejenom jednotlivá odchylná slova, nýbrž i rčení a jiné různosti.“⁶⁴

V uvedené studii **Makedonie, země i lid** věnoval Fait zvláštní kapitulu národnostním sporům a školství. Informace získával především z tehdejšího srbského, charvátského a bulharského tisku. Pojmy Slovan, makedonský Slovan a Bulhar autor často směšoval. Slovanské obyvatelstvo Makedonie v té době řadil k Bulharům. Ve svém úsilí o všestranné poznání Makedonie se Fait soustředil také na otázky rozvoje školství jako součásti národního obrozovacího procesu. Pojednal o něm v statích **Obecné školství v Makedonii a Střední školství Bulharů v evropském Turecku, jmenovitě v Makedonii ve školním roce 1894**, které vyšly v roce 1896 v tehdejších předních pedagogických časopisech.

Už ve zmíněném článku o Ochridském jezeře⁶⁵ psal Fait o počátcích rozvoje školství v Ochridě i o bulharské a dokonce ruské podpoře. Sám zkušený pedagog Fait pečlivě shromažďoval údaje o počtu škol v jednotlivých makedonských městech, navštěvoval školy a účastnil se v hodinách vyučování, aby na vlastní oči poznal vyučovací metody. Upozorňoval přitom na těžké podmínky rozvoje vzdělávacího procesu v Makedonii, kde obchodníci (např. v Soluni), kteří byli jedněmi z hlavních podporovatelů vzdělání mládeže, sami veřejně nemluvili rodným jazykem, nýbrž většinou řecky.

V 80. a 90. letech minulého století byla národnostní a politická situace v Makedonii velmi složitá. Vedle rodícího se úsilí o zakládání makedonských škol s vyučovacím jazykem některého, nejčastěji místního nářečí, tu bylo, jak jsme již uvedli, mnoho bulharských učitelů, vysílaných exarchátem. Faitův přehled o rozvoji školství v Makedonii, jinak velmi cenný, nečiní bohužel rozdílu mezi bulharskými snahami a vlastním úsilím Makedonců, takže nelze přesně zjistit z jeho prací stupeň vlastního národně uvědomovacího procesu v Makedonii, který se projevoval i v rozvoji školství. Mnohé údaje získával Fait z bulharských pramenů.⁶⁶

Rozvoj školství v Čechách a na Moravě v posledních desetiletích 19. stol. se setkával s mnoha podobnými problémy jako v Makedonii. Proto se tu

⁶⁴ E. Fait, *Makedonie, země i lid*, str. 240.

⁶⁵ E. Fait, *Jezero Ochridské*, str. 257–265.

⁶⁶ Podle Faita bylo v Makedonii v roce 1887 celkem 317 chlapeckých a 31 dívčích obecných škol s 19 247 žáky.

Faitovi nabízelo srovnání poměrů v obou zemích.⁶⁷ Takové srovnání však muselo nutně vyznít pozitivně ve prospěch rozvoje školství v českých zemích. Protiněmecky zaujatého Faita utěšovala skutečnost, že „jinde pokrevenci naši více ještě musí strádati. . . Podívejme se do Makedonie. Utěšíme se a tím více přilneme k těm vzdáleným svým bratrům . . . Více než v kterémkoliv jiném státě odkázán slovanský lid v rodišti největšího výbojce středověku na svépomoc“.

Také podmínky pro učitele byly v Makedonii nesrovnatelně horší, než např. v Čechách. „Osnovy učebné na školách makedonských byly přizpůsobeny požadavkům obecného života“ – dosvědčoval Fait. Žáci se učili hlavně číst a psát, počítat a náboženství. Čítanky byly stejné, jako pro školy v knížectví, třebaže „*mluva obecného lidu v Makedonii se značně liší od spisovného jazyka*“. Emanuel Fait srovnával i obsahovou stránku bulharských, řeckých a rumunských učebnic a dospěl k závěru, že bulharské čítanky obsahovaly hodně ukázek „z přebohatého zdroje národních písní“.

Složité poměry národnostní a náboženské se přirozeně velmi citlivě odrážely také ve školství. Turci, jak známo, tolerovali otázky jazykové, zatímco řecký patriarchát přetahoval na svou stranu slovanské obyvatelstvo. Tam, kde se slovanské obyvatelstvo hlásilo k patriarchátu (zvláště v okolí Soluně, v Kosturu, Vodenu, Séru, Melniku a jinde), musely děti navštěvovat řecké školy. Proto Fait právem mohl konstatovat, že v Makedonii „jest tužší a hcuževnatější spor o školu než v českých krajích“.⁶⁸ Imponovalo mu obrovské nadšení a obětavost obyvatelstva pro rozvoj školství a osvěty.⁶⁹ Jeho údaje o školských poměrech v Soluni, Enidže Vardaru, Gevgelii, Tikveši, Kukuši, Dojranu, Vodenu, Kosturu, Debru, Skopji, Prilepu, Tetovu, Radoviši, Kočani, Štipu, Ochridu, Resenu, Séru, Bitole, Kumanovu, v Krivorečné Palance, Ovčím Poli a jiných městech všech čtyř makedonských vilajetů jsou v nejednom směru velmi cenné i dnes, neboť existující makedonské publikace pojednávají o rozvoji školství jen do 70. let 19. století. Faitovy materiálově bohaté práce o makedonském školství proto mohou posloužit jako pramen i makedonským historikům.

Na přelomu 19. a 20. století se projevují některé nové rysy postupující monopolizace kapitalismu. V rakousko-uherské monarchii vznikající kartely podstatně ovlivňovaly výrobu ve všech hlavních oborech. Průmyslový, velkostatkářský a bankovní kapitál hledal nové zdroje pronikáním do méně vyvinutých zemí. Vládnoucí třídy Rakouska se přitom po ztroskotání jejich

⁶⁷ E. Fait, *Obecné školství v Makedonii*, čas. Komenský, 1896, str. 42–45 a 55–58.

⁶⁸ E. Fait, *Střední školství Bulharů v evropském Turecku, jmenovitě v Makedonii ve školním roce 1894*, Věstník českých profesorů, 1896, str. 25–29. J. Stěhule, viz pozn. 1, uvádí nepřesný název.

⁶⁹ V Makedonii existoval pohanský obyčej přinášet předkům v záhrobí oběti. Tento zvyk se udržel ještě po celá 19. století i později a lze jej srovnávat s podobnými ruskými tryznami nebo polskými dziady. Když se obyvatelé Prilepu rozhodli r. 1867 vystoupit z řeckého patriarchátu, zrušili uvedený obyčej zádušních hodů a výdaje věnovali na rozvoj školství. Podobně tomu bylo i v jiných makedonských městech (Veles, Bitola aj.).

postavení při sjednocování Německa soustředily na Balkánský poloostrov, na kterém měly eminentní zájem jak Německo, tak i Rakousko-Uhersko. Česká buržoazie zde hledala odbytiště pro vývoz svých průmyslových výrobků.⁷⁰

Emanuelu Faitovi byla zřejmá rakousko-uherská snaha o rozšíření obchodu a o vývoz vlastního kapitálu do balkánských zemí. Uvědomoval si např. hospodářský význam Soluně pro Rakousko. Jeho zprávy o obchodních poměrech „hlavního tržiště Makedonie“ měly zdůraznit hospodářský význam tohoto přístavu a také upozornit na druhy zboží, které se do Makedonie dováží nebo se z ní vyváží. Tím přímo upozorňoval na nevyužití možnosti jak proniknout na makedonské trhy, třebaže otázka, komu soluňský přístav v budoucnu připadne, zda Bulharům, Řekům, Srbům nebo Rakousku, nebyla v té době vyřešena.

Podobné tendence hospodářské a politické expanze Rakouska-Uherska na Balkán Fait podporoval. Proto na základě vlastních zjištění a také čerpaje z existujících bulharských pramenů⁷¹ napsal začátkem 90. let o přírodním bohatství dvou východomakedonských sandžaků – serského a dramského.⁷² Ve svém článku upozorňoval na do té doby neobjevené oblasti na Balkáně, jmenovitě v Makedonii, kam se mohl vyvážet kapitál. „Makedonie a Albánie jsou nejméně vědecky prozkoumanými zeměmi Evropy, ano, můžeme říci, že o mnohém zákoutí Afriky nebo Austrálie poslední dobou lépe vzdělané čtenářstvo našeho dílu světa jest poučeno než o krajinách, kamž pohodlně z Prahy za dva dny lze se dostatí“. Autor se soustředil na to, aby informoval českou veřejnost a hlavně průmyslové a vývozní společnosti o nerostném bohatství v různých místech Makedonie. Ukazoval na zdroje železné rudy, sádrovce, granátu, kamenného uhlí, antimonu, mramoru i minerálních vod, které by mohly mít význam pro český průmysl. Zaostalý způsob dolování a zpracování tohoto nerostného bohatství přímo upozorňovaly na nevyužití možnosti vývozu hotových průmyslových strojů do těchto oblastí. Využití těchto možností by na druhé straně posílilo další vývoj dělnického hnutí v Makedonii a vedlo by ke zlepšení materiálního postavení obyvatelstva. Nerostné bohatství se mohlo stát důležitým prostředkem k obživě lidu. Hlavní překážku, která bránila tomuto využití, viděl Fait v neudržitelných poměrech turecké poroby: „Po našem mínění se to neuskuteční dříve, dokud nebude odstraněna turecká vláda.“

S podobným záměrem byla napsána také dosti obširná a přehledná stať o národohospodářských poměrech v Makedonii, která vyšla v polovině 90. let v předním českém hospodářském časopise.⁷³ Fait tu záměrně ponechal stranou spory sousedících států o Makedonii, které byly hlavním problémem evropské diplomacie, a soustředil se na „zemědělství a ty stránky společenského života“, jež bezprostředně souvisely s touto „veleúrodnou krajinou“. Konstatoval nízkou úroveň zemědělství v Makedonii, rozebral příčiny zaostalosti, které viděl mimo jiné v nedostatku pracovních

⁷⁰ Václav Husa, *Dějiny Československa*, Praha 1961, str. 263n.

⁷¹ E. Fait, *Přírodní bohatství východní Makedonie*, Živa 1892, roč. II, str. 82–84, pro který čerpal z článku *Dva sandžaka ot iztočna Makedonija*, Periodičesko spisanie, Srědec 1891, VIII, kn. XXXVII a XXXVIII, str. 49n.

⁷² E. Fait, tamtéž, str. 82–84.

⁷³ E. Fait, *Poměry národohospodářské v Makedonii*, České listy hospodářské, roč. IV, 1896, str. 88–91.

sil, v primitivním způsobu obdělávání, v nedostatku moderních hospodářských mechanizačních prostředků a ve způsobu držení půdy tureckými begy. Fakta o makedonském hospodářství, o druzích obilovin a jejich výnosech v jednotlivých makedonských oblastech, o makedonském vinohradnictví a jiných zemědělských kulturách mohla posloužit české velkostatkářské buržoazii jako důležitý pramen pro uskutečnění jejích expanzivních plánů na Balkáně. Autor snesl mnoho údajů také o chovu dobytka, který zůstával vedle zemědělství hlavním zdrojem výživy venkovského obyvatelstva, a tím nepřímo poukazoval na možnosti velkovýrobního zpracování mléka.

Pozornost věnoval Fait také makedonskému lesnictví, zahradnictví, květinářství a rybolovu. Jednu z hlavních příčin zaostalosti makedonského hospodářství Fait správně viděl v tureckém zotročení obyvatelstva, v tom, že půda patřila malému počtu tureckých statkářů – begů, kteří pronajímali zemědělcům půdu k obdělávání a dostávali část úrody. „... pravou metlou pro lid jsou lichváři“ ... – konstatoval Fait. „Snad pouze ruský mužik platí stejné úroky, na jaké si uvykli držitelé hotových peněz v Makedonii.“

Úpadek zemědělství v Makedonii byl výsledkem celkového úpadku tureckého hospodářství. Turecko se už od 70. let 19. století dostávalo postupně do stále větší závislosti na cizích mocnostech. Stále větší finanční závislost na evropských státech pomáhala pronikání francouzského, německého a jiného finančního kapitálu do Turecka. Osmanská říše se postupně stávala polokolonií. Národnostní a náboženský útlak v posledním desetiletí 19. století se stával nesnesitelným. Vedlo to k dalšímu rozmachu makedonského osvobozeneckého hnutí. I Fait konstatoval, že „dosavadní poměry v Makedonii na dlouho jsou neudržitelný“.

Fait zdůrazňoval, „že nám nikdy nemůže být v ohledu hospodářském Makedonie soupeřem, ale naopak že bližší styky s ní v budoucnosti nám prospějí. V jistém ohledu můžeme těžiti ze spojení takového než se Srbskem a Bulharskem, poněvadž v těchto zemích mnohé průmyslové rostliny se nedaří, které již za nynějších neutěšených poměrů společenských na březích Vardaru a Strumy hojného rozšíření nabyly“.

Ve Faitově pozůstalosti se zachoval rukopis části úvahy **Úpadek Turecka a otázka arménská**.⁷⁴ Pochází zřejmě (není datován) z období tureckých pogromů proti arménskému obyvatelstvu v polovině 90. let. Je v něm zachycen zajímavý Faitův pohled nejen na otázky vztahů turecko-arménských, nýbrž i řecko-bulharských a řecko-tureckých a také na politiku Řecka vůči Makedonii. Fait v něm ostře vystupuje proti řecké „megalina idea“ a proti hellenizačním snahám v Makedonii.

V polovině roku 1900 podal Fait habilitační spis o Makedonii spolu s rukopisem o Kavkaze. Podle L. Niederleho šlo převážně o práci etnologic-

⁷⁴ Viz Památník národního písemnictví, Strahov, pozůstalost E. Faita, P 23 B 10.

kou. Označil ji však jako „kompilaci s nátěrem autopsie“.⁷⁵ Třebaže Niederle hodnotil Faita jako člověka svědomitého, označil jeho spis za „nepřístupný“ a Fait vzal žádost o habilitaci zpět. Jireček, který posuzoval Faitův článek o Makedonii pro Ottův Slovník Naučný, mu vytýkal dosti oprávněně bombastický tón, slabé literární nadání a neoriginálnost.⁷⁶ Faitovo heslo o Makedonii však do slovníku bylo zařazeno. Později Fait podal nový habilitační spis, ale ani ten neprošel, protože prý byl z větší části opsán z německého.⁷⁷ Koncem roku 1902 se Fait ucházel o místo na pražské universitě: „Doslech jsem se, že má býti jmenován za nástupce prof. Dra J. Palackého dr. Cvijič z Bělehradu. Za hlavní zásluhu jeho – rovněž dle doslechu – se uvádí, že podal zprávu o Makedonii. Nemohl by se ke mně při možném obsazování vzíti zřetel?“⁷⁸ Ovšem ani Fait, ani Cvijič na místo profesora na pražské universitě nebyli jmenováni. Emanuel Fait zůstal až do svého odchodu do výslužby v roce 1910 profesorem žižkovského reálného gymnasia. I nadále však se zájmem sledoval boj balkánských národů proti Turkům a zúčastnil se akcí „ve prospěch raněných Jihošlovánů“ v době balkánských válek.⁷⁹

Další vývoj názorů Emanuela Faita na Makedonii a makedonské Slovany se bezesporu formoval hlavně pod vlivem Cvijičovy teorie, kterou, jak jsme se již zmínili, akceptoval také Niederle. Slovanské obyvatelstvo Makedonie dělí Cvijič do tří základních částí: na východní část, silně podléhající bulharskému vlivu, na severozápadní část, která podléhala vlivu

⁷⁵ L. Niederle žádal Konst. Jirečka, aby mu napsal svůj názor o starších Faitových pracích s balkánskou tematikou. Viz Iz archiva na Konstantin Ireček, tom III, Sofie 1963, str. 150.

⁷⁶ E. Fait uveřejnil v Zeměpisném sborníku, 3, 1888, str. 439, článek *Bulhaři před branami Carigradskými*, pro který podle Jirečka hodně čerpal z článku id = *Ofejtkov (Sopov), Bålgare pod stenite na Carigrad*, Periodičesko spisanie, 5, kn. 21–22, 1887, 486.

⁷⁷ Viz Iz archiva na Konstantin Ireček, tom III, 1963, str. 161.

⁷⁸ Šlo o místo profesora zeměpisu na pražské universitě pro synovi Fr. Palackého, prvním českém universitním profesoru geografie, Janu Palackém, který měl odejít do důchodu. Jednalo se o tom v Praze v únoru 1902 a byla sestavena komise ve složení: Palacký, Strouhal, Goll, Woldřich, Niederle. Goll navrhoval, aby byl eventuálně povolán Cvijič, proti čemuž velmi ostře vystoupil Palacký. Poukazoval na to, že Cvijiče nekvalifikují jeho práce, že neumí česky. Nakonec však přece prošel Gollův návrh, aby byl učiněn dotaz, za jakých podmínek by Cvijič do Prahy šel. Niederle sděloval Cvijičovi Palackého odpor prostřednictvím Jirečka. Celá záležitost se dokonce přenesla i do veřejnosti, dokonce o tom psal tisk. Pražská *Obnova* (dr. Rezníček) vystoupila proti Cvijičovu nástupu v Praze a poukazovala na výborné geografy domácí, mezi něž řadil vedle dr. Režabka a Metelku také Em. Faita. Viz Iz archiva na Konst. Ireček, tom III, str. 177.

⁷⁹ Ve Faitově pozůstalosti se zachoval dopis ze začátku listopadu 1912 neznámému redaktorovi, v němž mu sděluje, že odevzdává „příspěvek do publikace *Máje* ve prospěch Jihošlovánů“. Viz PNP, Strahov, pozůstalost Em. Faita, P 23 B 10. Dopis byl nejpravděpodobněji zaslán Em. z Lešehradu, který byl jedním z redaktorů slovesné části sborníku. Šlo o publikaci *Vzpomínáme Vás... Bohatýrům Balkánu čestí spisovatelé a umělci*, péčí Slovanského klubu a Spolku českých spisovatelů beletristů „Máj“, Praha 1913. Vedle četných příspěvků řady českých spisovatelů a malířů zde najdeme i *Faitovu Črtu z cest po Turecku* (str. 23). Fait v ní pojednal o kráse makedonské krajiny, ale především o útlisku venkovského obyvatelstva ze strany turecké moci, o bouřích místního obyvatelstva a povstaleckých četach. Jeho pozornosti neušly ani spory bulharsko-srbské o Makedonii, ani spory národnostní uvnitř Makedonie. Sborník však neměl valnou cenu literární, a proto jej S. K. Neumann právem velmi ostře kritizoval a označil jej jako „bezcestnou slátaninu“. Viz S. K. Neumann, *Vzpomínáme Vás – ale dopadá to bledě*, Lidové noviny ze dne 9. dubna 1913, s. 1.

srbskému a na část střední, bez určité národnostní příslušnosti.⁸⁰ Toto Cvijićovo dělení způsobilo velkou nevoli jak u srbských radikálů, tak i u Bulharů. Faitův blízký spolupracovník V. Dvorský, který obsáhlé referoval o Cvijićových pracích, poznamenal, že bulharská propaganda byla silnější, a proto vznikal dojem, že snad masa makedonského lidu se již hlásí k Bulharům.⁸¹ Srbská, bulharská a řecká propaganda uváděla národnostně se probouzející Makedonce do takového myšlenkového chaosu, že podle Dvorského „prostí lidé často nevěděli, či vlastně jsou“. Mnozí srbští a bulharští politikové počítali s tím, že masa makedonského lidu splyne s onou slovanskou národností, která se Makedonie zmocní politicky. To bylo také hledisko Niederlova. Prozíravější bulharští politikové si však už začali — jak správně poznamenává Dvorský — dobře uvědomovat, že ztratili nejen Makedonii zemi, nýbrž i Makedonce — očekávané příští Bulhary.⁸²

Po Adolfu Černém, který zaujal stanovisko k makedonské otázce počátkem roku 1918,⁸³ se ozval také Emanuel Fait statí **Makedonští Slované**.⁸⁴ Stanovisko, které v ní zaujal, bylo mnohem objektivnější a vědecky zpracovanější. Pojednal o jednotlivých kmenových názvech makedonských Slovanů, které je kromě jiného rovněž odlišují od Bulharů. Tím se vrací Fait hlavně k názorům P. Draganova. „Byzantinci od dob stěhování národů nazývali makedonské kmeny pod souborným jménem Slované.“ Ve své obhajobě Makedonců Fait šel tak daleko, že nekriticky přijal i ne-správné tvrzení D. Džeriće, že vlastně do začátku 19. století neexistuje jediný doklad, že by se Makedonci nazývali Bulhary. Akceptuje názor, že slovo Bulhar mělo pouze význam politický, nikoliv národnostní. „Už Turci sice po obsazení Makedonie nazývali slovanské kmeny v poříčí Vardaru a Strumy Bulhary, ale nikoliv ve smyslu národnostním.“ „Makedonci“ — uvádí Fait — „se nazývají kaury, djaury — nevěřící, ale i Bugary, což i Řekové v běžném hovoru udržují . . . Řekové nazývají Bugary také každého Srba, o kterém určitě nevědí, že pochází z království . . .“ Ve své obhajobě makedonských Slovanů proti Řekům, Srbům i Bulharům šel Fait dokonce tak daleko, že tvrdil, že i za srbského opanování Makedonie od 13. století i nadále svobodně se rozvíjela makedonská nářečí, třebaže srbština byla úředním jazykem.

Budoucnost makedonských Slovanů viděl Fait, podobně jako Adolf Černý a mnozí jiní, v jihoslovanské federaci, v níž by Makedonie byla rovnoprávným článkem.⁸⁵ Byly to názory blízké stanovisku srbských socialistů.⁸⁶ Také jeho pohled na jazyk makedonských Slovanů byl zcela jiný, než jaký byl na konci století. Fait už pochopil, že makedonská nářečí

⁸⁰ V. Dvorský, *Národnostní hranice na poloostrově Balkánském před počátkem války r. 1912*, Sborník české společnosti zeměvědné, roč. XIX, 1913, str. 233–236.

⁸¹ Tamtéž, str. 235.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Ad. Černý, *Otázka makedonská a balkánská*, v kn. Slovanstvo za světové války, Plzeň 1919, str. 9–14.

⁸⁴ Em. Fait, *Makedonští Slované*, Česká revue, roč. XIII, 1919–1920, str. 90–94.

⁸⁵ Fait psal: „V dějinách opakují se případy, že jižní Slované pod domácími vládci se sjednocují, stalo se to za mocného Symeona a Štěpána Dušana . . . Nebylo by na čase, aby sjednocené jižní Slovanstvo obsáhlo celou oblast od Adrie k moři Egejskému a Černému a čelilo silným nepřátelům na svém obvodu? Doba dunivě volá“.

⁸⁶ D. Zografski, *Jugoslovenskíte socijalisti za makedonskoto prašanje*, Skopje 1962.

nejsou totožná se spisovným jazykem bulharským, že nelze o nich mluvit jako o „bugarském jazyku“. Třebaže jsou makedonská nářečí velmi blízká bulharštině, mají „více shody se staroslověnštinou, než dnešní spisovná řeč bulharská“.

Národně osvobozenecý boj „našich pokrevenců v Makedonii“ hodnotí Fait jako zoufalou touhu po svobodě proti nesnesitelnému utlačování jak ze strany Turků, tak i Řeků. Proto se obrací s výzvou k českému lidu, připomínaje mu nadšení pro materiální pomoc v době balkánských válek.⁸⁷

Faitovou zásluhou zůstává, že byl prvním Čechem a jedním z prvních Evropanů vůbec, který procestoval téměř všechna města a vesnice v Makedonii, navázal úzký kontakt s místním obyvatelstvem a podal do té doby nejobektivnější a nejucelenější obraz Makedonie.

Východní otázka, jejíž součástí byla i otázka makedonská, nebyla v 19. století vyřešena a trvala i ve 20. století. Josef Perwolf předvídal její vyřešení už v roce 1878 v osvobození všech Slovanů. Makedonci však zůstali pod cizí mocí nejdéle. Perwolf také správně předvídal, že jen povstáním porobených Slovanů bude východní slovanská otázka vyřešena. Makedonské povstání na počátku století bylo sice neúspěšné, ale Makedonci se později přece jen dočkali svého osvobození, a tím i vyřešení otázky své národní rovnoprávnosti.

⁸⁷ „Češi sice mají po válce mnohé blízké obvody, kde se budou moci usazovati, ale bylo by přece prospěšno, kdyby četní naši rodáci z Ameriky přispěchavší na válečné kolbiště, nevraceli se zpět za oceán, nýbrž posilovali naše blízké pokrevence v Makedonii, zvláště podél linie Moravy Srbské a Vardaru, kudy se povede průplav dunajsko-vardarský.“